

"O iki kuvvenin nümune-i ekber ve âzamları olan âlem-i misal, hava ve su unsurlarının, hususan nutfelerin suyu ve toprak unsurunun pek fevkinde daha ziyade hikmet ve irade ile ve kalem-i kader ve..." Toprak unsurunun pek fevkinde, sözüyle beraber izahı?

"Hem Levh-i Mahfuzun, hem âlem-i misâlin iki ciheti ve iki küçücük nümunesi ve iki noktası, insanın başında olan kuvve-i hâfıza ve kuvve-i hayaliye, mercimek küçüklüğünde iken, bir büyük kütüphane kadar, hiç karıştırmayarak kemâl-i intizamla içlerinde yazılması kat'î ispat eder ki, o iki kuvvenin nümune-i ekber ve âzamları olan âlem-i misal, hava ve su unsurlarının, hususan nutfelerin suyu ve toprak unsurunun pek fevkinde daha ziyade hikmet ve irade ile ve kalem-i kader ve kudretle yazıldıklarını ve hiçbir cihetle tesadüf ve kör kuvvetin ve sağır tabiatın ve câmid, hedefsiz esbabın karışması yüz derece muhal ve hiçbir vecihle mümkün olmadığını, Hakîm-i Zülcelâlin kalem-i kader ve hikmetinin sayfası olduğu, ilmelyakîn ile kat'î bilindi."(1)

Burada, "**Her şeyi toprak, hava, su ve ateş, yani tabiat yapıyor.**" diyenlerin fikirleri çürütülüyor. Hava zerrelere mazhar olduğu o muazzam hikmetli işler, nasıl hava unsuruna verilemez ise; aynı şekilde toprak zerrelere mazhar olduğu o muazzam ve hikmetli işleri de toprağa dayandırılmaz. Zira toprak eli ile gelen o muazzam bitki ve hayvanat; toprağın pek fevkinde ve üstünde olup, toprağın o bitki ve hayvanatı icat edip yaratması kabil ve mümkün değildir denilmek isteniyor.

Yani sebep gayet adi ve basit iken, o sebepten çıkan netice gayet yüksek ve komplikedir. Öyle ise sebebin o neticeyi icat ettiğini düşünmek safсата olur. Burada toprak sebep, onun fevkinde olan neticeler ise müsebbebtir.

(1) bk. [Emirdağ Lâhikası-I, 202. Mektup.](#)